

Naslovnica: *Mladič južnomorskega slona (Mirounga leonina) poležava na plaži Punta Delgada, ki leži na skrajnem jugu polotoka Valdés. Foto: Matija Križnar.*

Proteus

Izbaja od leta 1933

Mesečnik za *poljudno naravoslovje*

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavce

dr. Petra Draskovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2019.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalomon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lab – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 1.600 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojence 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojence 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Proteus (tiskana izdaja) ISSN 0033-1805

Proteus (spletna izdaja) ISSN 2630-4147

Uvodnik

Človek, ali veš kaj delaš?

Spoznavanje temeljno opredeljuje človekovo bivanje v svetu. Življenje je eno samo spoznavanje - z drugimi besedami, človek nenehno išče resnico o vsem, na kar »naleti« ali ga »doleti« med njegovim »popotovanjem« od rojstva do smrti.

Toda kaj je resnica? Bolj ali manj splošno, samoniklo in »samo po sebi razumljivo« sprejeta opredelitev – njen avtor je italijanski filozof in krščanski teolog Tomaž Akvinski (1225-1274) – se v latinščini glasi: »Veritas est adaequatio rei et intellectus.« Prevajamo jo: »Resnica je skladnost stvari in razuma.« Toda kako naj se stvar in razum *ujemata* med seboj, če sta iz tako različnih »snovi«? Še več: kako naj se stvar in razum *poistita* med seboj, če si človek – po Martinu Heideggerju – nikakor »ne more priboriti dostopa do golih in neinterpretiranih dejstev«, če nima prav nikakršne »možnosti, da bi lahko skočil iz svoje kože in vzpostavil nekakšen neposredni, absolutni stik s stvarmi«? Človeku je »usojeno«, da spoznava le »posredno« in zato »nepopolno«. Da bi bolje razumeli, kako poteka »posredno« spoznavanje, moramo brati Karla Marxa (1818-1883) in še zlasti ruskega jezikoslovca Valentina Nikolajeviča Vološinova (1895-1936), nikakor pa ne

smemo spregledati tudi še živečega čilskega biologa in filozofa Humberta Maturane.

Karl Marx je v znamenitih *Tezah o Feuerbachu* (1845) zapisal: »Glavna pomanjkljivost vsega dosedanjega materializma [...] je, da je predmet, dejanskost, čutnost pojmovana le v obliki *objekta ali zora*; ne pa kot čutno človeška dejavnost, praksa; ne subjektivno. [...] Feuerbach hoče čutne – od miselnih objektov dejansko razločevane objekte. [...] Nezadovoljen z *abstraktnim mišljenjem*, hoče *zor*; toda čutnosti ne dojema kot *praktično* človeško-čutno dejavnost.«

Preden se lotimo razmišljanja, moramo posebej opozoriti na ključno terminološko in s tem vsebinsko razlikovanje med pojmom *predmet* in *objekt* (kot bomo kmalu videli, je samo razlikovanje sicer vprašljivo). *Predmet* – imenujemo ga lahko tudi *realni predmet* – pomeni dejansko, čutno stvar »tam zunaj nas«, ko pa tak predmet začnemo spoznavati, ga »preoblikujemo« v *spoznavni* oziroma (če uporabljamo znanstvene metode) *znanstveni objekt*. Marxova teza pomeni obračun s spoznavno »teorijo« pozitivističnega materializma.

Ko pozitivistični materialist spoznava realni, čutni predmet (na primer drevo, cvet ali žival), z drugimi besedami, ko ga »pojmuje« kot spoznavni objekt, to

počne – tako si domišlja – »popolnoma neosebno, nevtralnno in nemotivirano«, le v obliki zora: prepričan je, da se je dokopal do zrcalne slike realnega predmeta na sebi. Spontana predpostavka pozitivističnega materializma je, da realni, čutni predmeti že »sami po sebi« vsebujejo nabor značilnosti, ki samo »čakajo«, da jih tisti, ki spoznavajo, »opazijo«.

Marx se s tem ni strinjal. Zanj je vsako spoznavanje praksa. Ker človek nima neposrednega spoznavnega dostopa do realnih predmetov, mora vedno »ustvarjati« miselne spoznavne »podobe« o njih, torej objekte. Že italijanski razsvetljenski politični filozof, zgodovinar in pravnik Giambattista Vico (1668-1744) je bil prepričan, da tisti, ki spoznava, lahko spoznava samo dejstva (z drugimi besedami, resnice o realnih predmetih), dejstva pa tisti, ki spoznava, ustvarja *sam*. Čilski biologa Humberto Maturana in Francisco Varela sta v knjigi *Drevo spoznanja* (1984, slovenski prevod 1998) na podlagi spoznanja, da je človekovo doživljanje sveta barvnih predmetov »dejansko neodvisno od sestave valovnih dolžin svetlobe, ki prihaja od tega, kar gledamo«, prišla do podobnega sklepa: »Ne vidimo ‚prostora‘ sveta – ampak samo doživljamo svoje vidno polje. Ne vidimo ‚barv‘ sveta – ampak samo doživljamo svoj kromatični prostor. O tem, da svet doživljamo, [...] seveda ne more biti dvoma. Toda vselej, kadar si pogloblje pogledamo, kako spoznavamo ta svet, odkrijemo, da ne moremo ločevati svoje zgodovine dejanj – bioloških in družbenih – od tega, kakšen se nam ta svet dozdeva.« Prav zadnje spoznanje nas vodi naravnost k ruskemu jezikoslovcu Vološinovu in njegovi znameniti knjigi *Marksizem in filozofija jezika* (1929, slovenski prevod 2008).

Vološinova izhodiščna teza se glasi: »Bit, ki jo znak odraža, se v znaku ne le preprosto odraža, temveč se v njem prelamlja.« Ta prelom biti v ideološkem znaku »določa križanje raznosmernih družbenih interesov znotraj območja enega znakovnega kolektiva, tj. *razredni boj*. [...] V vsakem ideološkem znaku se križajo raznosmerni akcenti. Znak postane arena razrednega boja.« Če tezo povežemo z do sedaj povedanim, jo lahko razumemo tudi takole: realni svet in realne predmete v njem (z eno besedo: bit) človek lahko spoznava in razume le, če jih *prelamlja* v jeziku (jezik je najpomembnejši ideološki znak), jezik pa je arena, kjer se bojujejo med seboj različni družbeni interesi. Vprašanje je, kako naj razumemo jezik.

Vološinov jezik razume takole: »Dejanska realnost jezika oziroma govora nikakor ni abstrakten sistem jezikovnih oblik, ampak je družbeni dogodek govornega sporazumevanja med ljudmi, ki se uresničuje v izjavljanju in izjavah.« »Slehera izjava je *zgolj moment nepretrganega govornega občevanja* (življenjskega, lite-

rarnega, spoznavnega, političnega ...). To nepretrgano govorno občevanje pa je po drugi strani tudi samo zgolj moment nepretrganega vsestranskega *postajanja* danega družbenega kolektiva.« Vsaka izjava pa vedno vstopa v različne *ideološke* pogovore: na nekaj odgovarja, nečemu oporeka, nečemu pritrjuje, predpostavlja možne ugovore, išče podporo ... V tem nepretrganem govornem občevanju se oblikuje »stihijska« življenjska ideologija družbene skupnosti (netočno bi jo lahko imenovali tudi »družbena psihologija«), iz te življenjske ideologije pa se izkristalizirajo ustaljeni ideološki sistemi družbene morale, znanosti, umetnosti, religije in ekonomije, ki po drugi strani tudi sami povratno vplivajo na življenjsko ideologijo in jo določajo. »Prednost« življenjske ideologije je, da je neprimerno gibljivejša in občutljivejša, kot so to lahko ustaljene ideologije: »hitreje in bolj odločno zmore prenašati spremembe družbeno-ekonomskih temeljev« in »prav tu se kopičijo tiste ustvarjalne energije, s pomočjo katerih pride do delnega ali radikalnega preoblikovanja ustaljenih ideoloških sistemov«.

Zdaj lahko odgovorimo na vprašanje, kako je Vološinov razumel spoznavanje. Kot smo že videli, ljudje nimamo nobenega neposrednega, absolutnega dostopa do realnih predmetov v svetu »tam zunaj nas«. Gadamer je bil »zato« prisiljen spoznavanje »ujeti« v jezik: jezik je tisto območje, kjer se srečujeta človek in svet, z drugimi besedami – v jeziku si človek in svet neločljivo sopripadata. Maturana je trdil enako in iz tega izpeljal »radikalni« sklep: »Atom in vodikove bombe (torej realne stvari) so (»le«) *spoznavne* ‚stvari‘.« Vološinov je problem spoznavanja inovativno nadgradil. Ker znanstvenik ne more »prodreti« do realnih predmetov, ga mora poiskati v jezikovnih, torej ideoloških, formulacijah v življenjski, praktični ideologiji (z drugimi besedami: v tistih razumevanjih realnih predmetov, ki so se »rodili« v konkretnih, življenjskih izkušnjah pripadnikov določene družbene skupnosti). Šele tak »družbeni konstrukt realnega predmeta«, ta posredna vez z realnim predmetom »tam zunaj«, lahko postane objekt abstraktnega znanstvenega spoznavanja. Velik izziv za znanstvenika je, ali se *zaveda*, da na znanstveni način raziskuje »le« tisto – če zapišemo morda nekoliko preveč enostavno –, kar je »že« »spoznala« življenjska, praktična ideologija. Znanstvenik bi zato moral biti tudi ponižni filozof. Njegovi znanstveni konstrukti sveta so le konstrukti, ki nikoli ne izčrpajo sveta. Lahko pa ga uničijo.

Tomaž Sajovic